

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Василь Лемак,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
суддя Конституційного Суду України
ORCID: 0000-0002-2903-5560*

Андріана Балида,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права юридичного факультету
Ужгородського національного університету
ORCID: 0000-0002-5980-5132*

<https://doi.org/10.37374/2019-36-15>

УДК 340.132.6

Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби

У процесі реалізації і особливо – застосування права розкриття змісту правових норм і принципів є ключовим питанням, оскільки навіть їх підбір з метою застосування передбачає розуміння їх змісту. Тлумачення права відбувається щоразу, коли є потреба зрозуміти і визначити зміст певного правового документу. Навіть

і тоді, коли текст здається ясним і зрозумілим, це неможливо встановити без певного рівня його тлумачення.

Різні аспекти проблеми досліджувалися вітчизняними ученими зокрема Є.Євграфовою [1], Б. Малишевим [2], О. Капліною [3], Л. Цвігун [4] тощо. Однак акту-

альність аналізу компонентів правотлумачної практики зберігається на тлі поступової зміни парадигми права в Україні та необхідності удосконалення діяльності щодо тлумачення права (Конституції України) органів судової влади в Україні.

Що вважати тлумаченням права? Попередньо можна завважити, що *тлумаченням права* є інтелектуальна діяльність, спрямована на визначення змісту (сенсу) принципів і норм, закладених у правових текстах («правовим текстом» є конституція, закон, судові прецедентне право, договір, у деяких випадках – так зване неписане (імпліцитне) право) в контексті вирішення юридичної справи. Надалі будемо розуміти під «тлумаченням права» переважно таке тлумачення, яке здійснюється судом (судове тлумачення) щодо будь-якого виду правового тексту.

Тлумачення права як діяльність перебуває в координатах трьох величин – змісту права, набору фактів (юридичні обставини, які потребують вирішення через застосування права) і ще одного – парадигми розуміння права в даному суспільстві, яка втілена в правовій доктрині. Інколи останній фактор істотно применшують, однак варто зазначити хоча б те, що наприклад у рішенні у справі *District of Columbia v. Heller (2008)* про тлумачення «права на зброю» (Друга поправка) Верховний Суд США відстежив і послався на понад 50 наукових джерел, виданих протягом останніх трьох століть. Виходячи з того, що наведені «три стовпи» тлумачення самі перебувають у постійному русі, потреба в тлумаченні є важливою і постійною складовою юридичної практики.

Важливо зазначити, тлумачення права ніколи не може мати лише інтелектуальну (пізнавальну) мету. Відтак його слід відрізняти від юридичних консультацій, які безпосередньо не виступають складовою процесу застосування права.

Склад тлумачення права як юридичної діяльності має наступний вигляд.

1. *Мета тлумачення права* – розкриття змісту (сенсу, значення) правового тексту та його конкретизація в контексті правозастосовної проблеми. Можна зазначити по-іншому: завданням тлумачення права є визначення того, що є загальне правило у світлі набору конкретних юридичних обставин.

Відповіді на запитання «що означає?» стосовно правового тексту можливо досягнути різними засобами. Тривалий час у правотлумачній практиці йшлося про розкриття «волі законодавця» (який розумівся як первинний намір суб'єкта правотворення), що було характерне і для радянської і для американської теорій тлумачення (теорія оригіналізму) [5, с. 57]. У сучасних умовах такий підхід повинен бути подоланий, точніше – істотно розширений за рахунок новітніх тлумачних методик, які акцентують на групі інших важливих показників права: від координат суспільних цінностей, закладених до правового тексту, об'єктивних зв'язків всередині тексту та стосовно інших текстів, до «очікуваних результатів» від його реалізації та застосування (соціального ефекту).

Метою тлумачення в широкому розумінні може бути також вирішення, зокрема, таких ситуацій, пов'язаних із правозастосуванням:

а) суперечливості (колізійності) правових текстів (або сегментів в одному правовому тексті). Сама по собі колізійність двох або кількох правових текстів вирішується шляхом обрання для застосування відповідного правового тексту. Однак, якщо колізія проявляється в одному правовому тексті (і, тим більше, в одній правовій конструкції) – у такому випадку постає питання про юридичну визначеність даного сегменту правового тексту, а відтак – передбачуваністю відповідної норми. Така ситуація може бути вирішена лише через тлумачення;

б) ситуації «прогалини» в законі. Вирішити ситуацію «прогалини» в законі можливо шляхом підбору й застосування схожих правових норм (аналогія закону), а за їх відсутності – через застосування відповідних принципів права (аналогія права). Судове тлумачення в обох випадках спрямоване на оцінку норм і принципів, а в другому випадку – по суті, на конструювання «відсутньої» правової норми, зміст якої виводиться через тлумачення принципів права, про що буде сказано нижче.

Отже, метою тлумачення права є розкриття змісту правового тексту, яке полягає в чіткому окресленні визначених прав і обов'язків суб'єктів для вирішення конкретної юридичної справи. Якщо коротко, мета тлумачення – надати праву більшої визначеності в світлі конкретних юридичних обставин.

2. *Суб'єкти тлумачення права* – суди, інші державні органи чи окремі особи. Окремі особи або їх об'єднання («треті особи» в судовому процесі) можуть сприяти судовому тлумаченню через механізм подання експертного висновку «amicus curiae» щодо розуміння правового тексту, який може бути взятий судом до уваги та використаний у мотивуванні рішення. Будь-яка діяльність в сфері реалізації і застосування права починається зі сприйняття права, розуміння його змісту. Це характерно і для законодавця, який ухвалює закон, відштовхуючись від розуміння меж своїх конституційних повноважень та від розуміння ним цілей та принципів конституції в аспекті конкретного питання, яке регулюється ним. На інших рівнях здійснення права відбуваються аналогічні процеси.

Суди (особливо конституційні і верховні суди) відрізняються в цьому ряді передовсім тим, що їх рішення, які обґрунтовані на основі тлумачення права, мають обов'язкове значення і служать нормативним зразком на майбутнє під час розгляду аналогічних справ (в яких збігаються відпо-

відні питання права і факту). Навіть якщо в судів відсутнє закріплене законом повноваження щодо тлумачення права, вони здійснюють його на практиці, відтворюючи в мотивувальній частині рішення власне бачення (і розуміння) змісту принципів та норм права, які підлягають застосуванню до конкретних юридичних обставин.

Як відомо, вперше з цим зіштовхнувся Верховний Суд США у справі «Марбері проти Медісона» (1803), для якого Конституція США 1787 року прямо не встановила повноважень ні щодо контролю за її верховенством, ні щодо її тлумачення. Верховний Суд взяв на себе і практичний захист конституції (розгляд подібних питань є «рішуче сферою і обов'язком судової влади», так само як і визначати «що гласить закон»), і тлумачення, висловивши позицію: «...Ті, хто застосовує правила до окремих випадків повинні, в міру необхідності, роз'яснювати і інтерпретувати ці правила». На його думку, «це впливає з самої сутності судової влади» [6].

Відтак, суди здійснюють тлумачення як за ініціативою уповноважених суб'єктів, які звертаються з відповідною вимогою (тлумачення як окреме провадження), так і в процесі обґрунтування власних рішень (тлумачення як складова мотивації рішення).

Обґрунтування судом свого рішення завжди містить тлумачну складову, виходячи з того, що він обов'язково повинен висловити свої міркування з приводу двох аспектів: а) змісту правових текстів, застосованих до вирішуваної справи (тих, які суд збирається застосувати до конкретних життєвих обставин); б) щодо власних повноважень на вирішення даної справи, які також засновані на змісті певних правових текстів. Аналіз і констатація наведеного в судовому рішенні є важливою складовою його належного обґрунтування.

3. *Об'єкт тлумачення права*, відтак, складають відповідні правові

тексти. Однак вирішення юридичної справи може зіткнутися з «прогалиною» в праві, відсутністю зовні виражених юридичних положень. Чимало правових принципів і норм є цілком незакріпленими у письмовому вигляді або є згадуваними, але нерозкритими (наприклад, зміст і обсяг прав людини, як закріплених, так і прямо не згаданих у конституції, принципів, які згадані, але зовсім нерозкриті в ній). Для зручності всі варіанти об'єкта тлумачення будемо йменувати «правовим текстом».

Правові тексти насправді є різноманітними (конституції, закони, договори), вони різняться за правовим характером, «віком», оформленням тексту тощо. Їх особливості, звичайно, безпосередньо впливають на вибір методів їхнього тлумачення.

4. *Обсяг тлумачення права* (звичайне тлумачення і тлумачення-конструювання норми). Тлумачення полягає переважно у розкритті змісту (сенсу, значення, смислу) правового тексту (наприклад, правової норми). Однак, тлумачна діяльність судів може полягати і дещо в іншому – у конструюванні змісту норми, якої не було раніше. Інколи таку діяльність називають «судовою правотворчістю», що не є коректним для позначення даного феномену, оскільки все ж ідеться про виявлення судом права на підставі розуміння принципів права з огляду на конкретні обставини справи, а не буквальне «створення» права. Суд не є вільним у створенні права, як це характерно для, наприклад, парламенту чи інших правотворчих органів.

Необхідно зазначити, що звичайне тлумачення, з одного боку, та конструювання права, з іншого, відрізняються й джерелами тлумачення: якщо перше зосереджується на тексті і його структурі, то друге ними не обмежується, використовуючи також матеріали поза текстом (принципи права, імпліцитне право).

Першим прикладом такого конструювання (на рівні конституції) було рішення Верховного Суду США

в справі «Марбері проти Медісона» (1803). Виходячи з того, що Конгрес не міг звичайними законами вносити зміни до Конституції, Суд витлумачив її так, що з цього випливало: 1) Конституція має верховенство порівняно з іншими законами; 2) інші закони є недійсними, якщо вони суперечать Конституції; 3) саме Верховний Суд має повноваження ухвалювати рішення про неконституційність законів. Жодної з цих трьох норм у Конституції США не було передбачено [6].

Ще одним прикладом «конструювання норми» є формулювання Конституційною Радою Французької Республіки в одному з рішень у 1971 році поняття «конституційного блоку». Цим рішенням, зокрема, було встановлено, що обсяг розуміння Конституції буде охоплювати не лише текст Конституції 1958 року, а й також низку інших документів та правових принципів, які згадуються у преамбулі Конституції, зокрема, Декларація прав людини та громадянина 1789 року, преамбула Конституції 1946 року та інші. У такий спосіб Конституційна Рада, окрім іншого, істотно розширила власні повноваження, оскільки предмет її контролю за «конституційністю» актів став охоплювати акти, не передбачені первинною редакцією Конституції 1958 року [7].

5. *Результат тлумачення права* – формування судової доктрини, яка спрямована на надання або підвищення визначеності правового тексту. Зміст правового принципу або правової норми, який сконструйований судом внаслідок тлумачення правового тексту, є продуктом такої діяльності. Судова доктрина є офіційною правовою доктриною, яка виступає повноцінним джерелом права.

Практична потреба для тлумачення права. На перший погляд, видається, що тлумачення права потрібне лише там і тоді, де і коли правовий текст в силу дефектності є недосконалим (незрозумілим, неясним), в силу чого правові норми позбавлені

передбачуваності. Однак це не зовсім так.

Латинський вислів «*in claris non fit interpretatio*» (ясний випадок не потребує тлумачення) по-новому читається (і тлумачиться) в сучасних умовах. Хоча дуже часто здається, що правовий текст має настільки очевидний (ясний, зрозумілий, правильний) зміст, що насправді відсутня потреба в його тлумаченні. Однак, навіть про таку «очевидність» (як єдиний варіант тлумачення) стверджувати складно, допоки текст не був витлумачений хоча би первинно (та й сам термін «тлумачення» потребує тлумачення).

Поступово приходило інше розуміння потреби тлумачення. Ще в 1840 році Ф. К. фон Савіньї чітко проявив розуміння постійної потреби в тлумаченні права: «Воно є необхідним для кожного закону, який повинен жити, і в цій його необхідності полягає одночасно і його виправдання. Його [тлумачення] застосування, відтак, не обумовлено випадковою обставиною неясності закону, як думає багато хто (§ 50). Правда, завдяки цьому воно може бути особливо важливим і результативним...» [8, с. 387 – 388].

Справді, ще до застосування кожен правовий текст (його сегмент) повинен отримати тлумачення, яке включає, принаймні, такі кроки: а) обґрунтування вибору даного правового тексту (сегменту) для застосування саме до конкретних обставин; б) вказівку мети, на досягнення якої він спрямований (наприклад, втілення конституційного положення або вирішення суспільної проблеми); в) зв'язок з іншими правовими текстами (сегментами), розуміння яких є необхідним для вирішення даної справи. Всі наведені кроки, по суті, є тлумаченням.

Необхідно розуміти, що потреба в тлумаченні права впливає передовсім із сутнісної природи права, яке спрямоване на загальне і багаторазове врегулювання поведінки невизначеної кількості людей.

Цікаво визначає таку потребу Європейський суд з прав людини у рішенні у справі "Скополла проти Італії" (2009): «...Наслідком того принципу, що закони повинні бути загальними у застосуванні, є те, що формулювання писаних законів не завжди є точними. Однією зі стандартних технік регулювання суспільних відносин за допомогою законів є використання загальних понять на противагу вичерпному переліку. Це означає, що багато законів неминуче формулюються через терміни, котрі, більшою чи меншою мірою, є нечіткими, а їхня інтерпретація та застосування залежать від практики. Тому у будь-якій системі законів, незалежно від рівня чіткості їх формулювання, у т. ч. положень кримінальних законів, неминучим є елемент судової інтерпретації. Потреба роз'яснення недостатньо чітких положень та їх адаптації до змінюваних обставин існуватиме завжди (підкреслення автора). Визначеність закону, хоч і є надзвичайно бажаною, проте може спричинити надмірну суворість; крім того, закон повинен узгоджуватись зі змінюваними обставинами. Вирок суду призначений, зокрема, розвіювати правотлумачні сумніви...» [9].

У рішенні у справі «Олександр Волков проти України» (2013), де зокрема йшлося про зміст терміну «порушення присяги судді», Європейський суд з прав людини також підкреслив роль тлумачення у наданні визначеності загальним формулюванням: «...Суд нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення. Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень

закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (підкреслення автора)...» [10].

Отже, необхідність тлумачення права в правозастосовному контексті впливає з двох умов: а) наявності неоднозначності в правовому тексті; б) вирішення конкретної справи вимагає подолання неоднозначності правового тексту. Ці дві умови є взаємопов'язаними і лише їхня сукупність дозволяє констатувати про наявність практичної потреби в тлумаченні права.

Однак, постає питання: що вважати «неоднозначністю правового тексту»? Як уже відзначалося, будь-який текст потребує тлумачення. Постановка питання про однозначність/неоднозначність правового тексту виступає питанням належної аргументації однією із сторін у справі, зацікавленої у тлумаченні (як підстави для вирішення справи). Однак, мають місце ситуації, коли потреба в тлумаченні права є очевидною.

Лон Л. Фуллер (1902 - 1978) описує потребу в тлумаченні навіть найбільш «простого» тексту в такий кумедний спосіб: мовляв, у центрі великого міста знаходиться звичайний парк і для його захисту від небажаних вторгнень ухвалюється закон, який оголошує правопорушенням в'їзд на територію парку будь-якого транспортного засобу. Але постає питання: що вважати «транспортним засобом» з точки зору цього закону? Є випадки, які вирішити легко: десятитонна вантажівка забороняється, дитяча коляска дозволяється. Треба зазначити, що ці два рішення легкі не тому, що їх можна вивести зі словника. Наприклад, транспортний засіб визначається як «те, в чому або на чому можна перевозити людей або речі...». Тож очевидно, що згідно з цією дефініцією дитячі коляски та вантажівки однаково застосовують на назву «транспортний засіб». Можна, відтак, дійти висновку про різницю між дитячою коляскою і вантажівкою не тому, що так у словнику записано, а внаслідок обмірков-

ування значення слова «парк». З цього Лон Л. Фуллер робить висновок, що головним предметом тлумачення даного закону є не саме слово «парк», а те, як його значення для життя людей сприймають у суспільстві [11, с. 41-42].

Очевидні ситуації практичної потреби в тлумаченні права. Найбільш поширеними з них виступають наступні.

1. Правозастосовна ситуація вимагає застосування судом так званого «неписаного права» (імпліцитного права). Йдеться про наповнення змістом «неписаних принципів» (не згаданих у конституції), які впливають із природи права і правової системи (наприклад, принцип справедливості, принцип цілісності правової системи, її неперервності, принцип пропорційності). До цієї категорії також належить вирішення питань, пов'язаних із розумінням і застосуванням так званих «неписаних прав людини», на які претендує особа.

2. Застосуванню під час вирішення юридичної справи підлягає положення правового тексту, яке має відкритий характер (наприклад, конституційні принципи права). Такий сегмент тексту хоч і є письмово вираженим, але його зміст не сформульовано ні в тексті, ні в судовій доктрині.

3. Захист прав людини потребує пошуку «справедливого балансу» та узгодження між кількома принципами права чи кількома правовими нормами, які закріплюють права людини. «Зважування» важливості застосування до конкретних обставин того чи іншого принципу права або інтенсивності державного втручання до одного з прав людини здійснюється судами виключно через тлумачення.

4. Вирішення справи потребує визначення сутності та досяжності прав людини, зокрема проведення межі допустимого обмеження здійснення права людини з боку публічних властей – така діяльність може

бути здійснена виключно шляхом судового тлумачення.

5. Наявність «прогалини», колізії чи іншої системної деформації в правовому тексті, які перешкоджають правовій нормі бути передбачуваною. У випадку «прогалини» суд, як вище було зазначено, по-суті «конструює» норму, яка повинна бути застосована до життєвого випадку, в кінцевому результаті окреслюючи її зміст, виходячи з принципів права. Відтак, суд у випадках наявності дефектів права по-суті здійснює тлумачення не лише того тексту, який є об'єктом тлумачення, а й інших окремих текстів, виводячи з їх розуміння певну нормативну конструкцію (іншими словами – «конструює право»).

6. Неоднозначність практики застосування правового тексту судами та іншими органами державної влади. Зокрема, Конституційний Суд України в одній з ухвал (№ 3-у/2015) зазначив, що «під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин» [12].

Межі тлумачення права. Коли йдеться про тлумачення права судом, його розсуд у цьому питанні не є абсолютним. Як указував голова Верховного Суду Ізраїлю Аарон Барак, обмеженість суддівського тлумачення заснована на: 1) процедурних обмеженнях, які полягають у тому, що судові рішення про тлумачення підлягає обґрунтуванню, як і будь-яке інше рішення судді. Суддя не «кидає монети», роблячи певні висновки, а шукає аргументи й вибудовує їх систему, з якої проявляється чому саме суд прийшов до даного висновку; 2) матеріальних обмеженнях, які полягають у тому, що суддя тлумачить право, хоч і на власний розсуд, однак, виходячи з принципу розумності. Це означає, що тлумачення не є свавільним і передбачає, що здійснюється раціонально, з до-

триманням вимоги свідомого врахування структури і розвитку нормативної системи, розвитку судових установ, органів, які створили і застосовують відповідні норми, взаємовідносини між судовою і законодавчою та виконавчою гілками влади. Іншими словами, закону або прецеденту, на його думку, «треба надавати тлумачення, яке найкращим чином входить до комплексу цінностей (принципи, політика і стандарти) суспільства, як вони існують на момент рішення, зберігаючи цілісність системи і її органічне зростання та беручи до уваги інституційні і міжінституційні проблеми правосуддя» [13, с. 36 - 37, 46].

Інструментально, окрім іншого, наведене означає, як указав в одному з своїх ранніх рішень Федеральний конституційний суд Німеччини, що правовий текст повинен тлумачитися «згідно з Конституцією», що дозволяє суддів «обмежити або розширити волю законодавця» (рішення Першого Сенату від 11 червня 1958 року).

Методи тлумачення. Надалі постає проблема адекватного вибору методів тлумачення, зв'язку чи співвідношення між ними, а також можливої наявності певного алгоритму в їх уживанні. Така проблема заслуговує окремої уваги, однак, узагальнюючи тлумачну практику багатьох зарубіжних судів, слід звернути увагу на декілька основних (найбільш уживаних) методи. Класичною в цьому випадку слід уважати таку юридичну позицію Федерального конституційного Суду Німеччини, висловлену в 1960 році: «Тоді як «суб'єктивна» теорія виходить з історичної волі законодавця – автора закону, його мотивів в їх історичному взаємозв'язку, «об'єктивна» теорія, яка отримала більше визнання в судовій практиці й доктрині, звертається до самого закону як до предмету тлумачення, до об'єктивованої волі законодавця. «Держава не говорить від імені окремих осіб, які беруть участь у законотворчості, а говорить тільки словом самого закону.

Воля законодавця співпадає з волею закону» (Radbruch, Rechtsphilosophie, 4. Aufl. 1950, S. 210 f.). Цій меті тлумачення слугує тлумачення, яке виходить із букви відповідної норми (граматичне тлумачення), із її мети (телеологічне тлумачення), а також нормотворчих документів і історії ухвалення норми (історичне тлумачення). Всі ці методи тлумачення допустимі для того, щоб визначити об'єктивну волю законодавця. Вони не виключають, а доповнюють одне одного» (підкреслення авторів) [14].

Цікавим є розуміння цієї ж проблеми Федеральним судом Швейцарської конфедерації, висловлене в рішенні від 23 жовтня 1996 року: «...У цьому конкретному випадку неможливо зробити висновок про те, як відповідне федеральне законодавство має застосовуватися, виходячи з його формулювань. За відсутності чітких положень у законодавстві, його доводиться тлумачити. Там, де це можливо, закон слід тлумачити відповідно до його букви (дослівне тлумачення). Якщо юридичний текст не є абсолютно зрозумілим і можливі декілька тлумачень, суд повинен прагнути встановити справжній зміст норми, виводячи з його взаємозв'язку з іншими правовими положеннями, з його контексту, (систематичного тлумачення), мети, що досягається, зокрема інтереси, які вона прагне захистити (телеологічна інтерпретація) та наміри Парламенту, особливо коли вони випливають із підготовчих документів (історичне тлумачення). Однак підготовчі документи будуть враховані лише в тому випадку, якщо вони дадуть чітку відповідь на неоднозначне правове положення та будуть втілені у фактичній редакції закону. Крім того, якщо можливі кілька тлумачень, обране має бути сумісним з Конституцією... (підкреслення авторів) [15].

Відтак, взаємодія методів тлумачення покликана на досягнення його мети, передбачає обрання одночасно декількох із них за умови першочерговості (однак не виключності) текс-

туального (граматичного, буквального) методу.

Текстуальний метод тлумачення права судом є недостатнім навіть за умови, коли видається, що він дозволяє досягти «однозначного» розуміння тексту. Вживання комплексу методів необхідне, виходячи з потреби захисту конституційних принципів та закладених у них у суспільних цінностей, зокрема прав людини.

Підсумовуючи, під тлумаченням права слід розуміти раціональну діяльність стосовно розкриття змісту правового тексту або ж конструювання судом норм у випадку наявності логіко-структурних дефектів у праві (колізій, «прогалін») чи імпліцитного характеру його окремих сегментів для вирішення конкретної юридичної справи.

З наведеного випливають декілька висновків. По-перше, метою тлумачення права є об'єктивованій зміст (сенс) права, закладений у тексті чи сконструйований судом для вирішення юридичної справи. Судове тлумачення не обмежується інтелектуальними завданнями. Практична потреба тлумачення права відображає сутнісну природу права, його відкритих формулювань (загальних категорій) та відповідає на завдання практики застосування права і вирішення в такий спосіб юридичної справи.

По-друге, межі тлумачення обумовлені процедурними вимогами до судового рішення (належне обґрунтування) і особливо – матеріальними вимогами його узгодження з базовими цінностями правової системи, зосередженими в тексті конституції. Іншими словами, вмотивоване тлумачення не може призводити до конфлікту з вимогами конституції, передовсім – поваги до прав людини.

По-третє, за відсутності в судовій практиці та доктрині надання переваг певним методам тлумачення права, їх уживання потребує комплексності (починаючи з текстуального методу), однак безумовно за дотримання права конституційно-конформного

тлумачення правових актів, тобто такого, результати якого узгоджуються зі змістом конституції (якщо це допустимо). Окрім того, традиційний інструментарій методів тлумачення права потребує поступового оновлення, виходячи, зокрема, з гло-

бальної взаємодії правопорядків (національних, наднаціональних і міжнародного). Йдеться про порівняльно-правовий метод тлумачення права, який є продуктом «діалогу» різних судових юрисдикцій у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. *Євграфова Є.* Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 2. С. 40-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2010_2_5.
2. *Малишев Б. В.* Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат.* 2011. № 10. С. 7-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2011_10_1.
3. *Капліна О. В.* Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 63. С. 26-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_63_5.
4. *Цвігун Л. А.* Принципи тлумачення права Європейським судом з прав людини. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. Вип. 62. С. 529-536. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_62_73.
5. *Гончаров В.* Від старої теорії тлумачення до нової: основні виклики та рішення. *Філософія права і загальна теорія права.* 2014. № 1-2. С. 53 – 69.
6. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>.
7. *Decision* no. 71-44 DC of 16 July 1971. Law completing the provisions of Articles 5 and 7 of the Law of 1 July 1901 on association agreements URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/1971/7144DC.htm>.
8. *Савиньи Ф. К. фон.* Система современного римского права. Т. I / Пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М.: Статут, 2011. 510 с.
9. *Рішення* Європейського Суду з прав людини у справі "Скополла проти Італії" (2009 р.). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126165>
10. *Рішення* Європейського Суду з прав людини у справі "Олександр Волков проти України" (2013 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_947/print1479463969762414.
11. *Фуллер Лон Л.* Анатомія права: Пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання. К.: Сфера, 1999. 144 с.
12. *Ухвала* Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Самардака Мар'яна Михайловича щодо офіційного тлумачення положень частин сьомої, дев'ятої статті 51 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 12.02.2015 № 3-у/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003u710-15>.
13. *Барак А.* Судейское усмотрение. Пер. с англ.; Науч. ред. В. А. Кикоть, Б. А. Страшун; Вступ. статья М. В. Баглая. М.: Норма, 1999. 364 с.
14. *Beschlu* des Zweiten Senats vom 17. Mai 1960. - 2 BvL 11/59, 11/60 - in dem Verfahren wegen verfassungsrechtlicher Prüfung des § 401 Reichsabgabenordnung - Vorlagebeschlüsse des Landgerichts Waldshut vom 6. April 1959 (Ns 106/58) und des Oberlandesgerichts Hamm vom 17. November 1959 (1 Ss 925/59). URL: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv011126.html>.
15. *Extrait* de l'arrêt de la Ire Cour civile du 23 octobre 1996 dans la cause Chanel S.A. Genève et Chanel S.A. contre EPA AG (recours en réforme). URL:

http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F122-III-469%3Afr&lang=fr&type=show_document.

Лемак В. В., Бадида А. Ю. Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби

Стаття покликає розкрити поняття, складу, практичну потребу і межі тлумачення права. Автори зробили спробу внести нові аспекти розуміння тлумачної діяльності у зв'язку з практикою правозастосування. Особливої уваги приділено особливостям природи судового тлумачення права.

У статті зроблено висновок, що під тлумаченням права слід розуміти раціональну діяльність стосовно розкриття змісту правового тексту або ж конструювання судом норм у випадку наявності логіко-структурних дефектів у праві (колізій, «прогалин») чи імпліцитного характеру його окремих сегментів – для вирішення конкретної юридичної справи.

Ключові слова: право, тлумачення права, права людини, юридична практика, методи тлумачення.

Лемак В. В., Бадида А. Ю. Толкование права: проблемы определения понятия, состав, практической потребности

Статья призвана раскрыть понятие, состав, практическую потребность и границы толкования права. Авторы предприняли попытку внести новые аспекты понимания толковой деятельности в связи с практикой правоприменения. Особого внимания уделено особенностям природы судебного толкования права.

В статье сделан вывод, что под толкованием права следует понимать рациональную деятельность относительно раскрытия содержания правового текста или конструирования судом норм в случае наличия логико-структурных дефектов в праве (коллизий, «пробелов») или имплицитно характера его отдельных сегментов – для решения конкретного юридического дела.

Ключевые слова: право, толкование права, права человека, юридическая практика, методы толкования.

Badyda A., Lemak V. Interpretation of law: definition problems of the concept, composition, practical need

The article aims to reveal the concept, composition, practical need and limits of law interpretation. The authors have attempted to bring new aspects of interpretive activities understanding in relation to the law enforcement practice. Peculiar attention is paid to the particular nature of the judicial interpretation of law.

The article concludes that the interpretation of law should be understood as the rational activity in revealing the content of legal text or the construction of rules by the court in the case of logical and structural defects in the law (conflicts, "gaps") or the implicit nature of its individual segments - to resolve specific legal affairs.

In view of such understanding of the type of legal activity, the authors note several key points. Firstly, the purpose of interpreting law is the objective content (meaning) of the law, incorporated in the text or designed by a court to resolve a legal case. Judicial interpretation is not limited to intellectual tasks and should be distinguished from legal advice (providing an advisory opinion). The practical need for the interpretation of law reflects the essential nature of law, its overt formulations (general

categories) and responds to the task of practical applying law and resolving in such a way a legal case.

Secondly, the limits of interpretation are determined by the procedural requirements for a court decision (proper justification) and, in particular, by the substantive requirements of its alignment with the basic values of the legal system, which are concentrated in the text of the constitution. In other words, a reasoned interpretation cannot conflict with the requirements of the constitution, first and foremost, respect for human rights.

Thirdly, in the absence of favoring certain methods of the law interpretation in the jurisprudence and the doctrine, their application requires complexity (starting from the textual method), but certainly in compliance with the rule of constitutional-conformal interpretation of legal acts, that is, the results of which are consistent with the content of the constitution (if applicable). In addition, the traditional toolkit of methods for law interpretation requires a gradual update, based in particular on the global interaction of law and order (national, supranational and international). It is a comparative legal method of interpreting law, which is the product of the "dialogue" of various jurisdictions in the modern world.

Key words: law, interpretation of law, human rights, legal practice, methods of interpretation.